

STEFANO BOFFO – ENRICA MORLICCHIO

KULTÚRA, IDENTITÁS, KÉPVISELET: A SZERVEZETT MUNKANÉLKÜLIEK MOZGALMA NÁPOLYBAN*

1. Bevezetés

A nápolyi Szervezett Munkanélküliek Mozgalmát elemző írásunk a foglalkoztatásért és ugyanakkor az elismerésért folyó harcokat bemutatva a kultúrák, identitások és mozgalmak közötti kapcsolatokkal foglalkozik.

Miközben a közgazdászok a munkanélküliséget tanulmányozták, a szociológusok – a pszichológusok és a politikatudományokkal foglalkozók mellett – a munkanélkülieket, társadalmi viszonyaikat, magatartásukat, lelki állapotukat és bizonyos esetekben politikai beállítottságukat, valamint megmozdulásait, sőt inkább e megmozdulások eredménytelenségét vagy hiányát vizsgálták. A marienthali klasszikus tanulmány (Jahoda–Lazarsfeld–Zeisel 1933) a munkanélküliek magatartásainak alakulását döntően pszichológiailag értelmezi, amikor egy ún. *company town*¹ tömeges munkanélküliségből adódó társadalmi helyzetében mutatja be egy hanyatló közösség társadalmi életét és azt a működésmódot, amely a reményeket felemészítő munkanélküliség hónapjai alatt a munkanélküliek és családjaik magatartását és beállítottságait az eltompulás irányába tereli. Az 1930-as évekbeli munkanélküliekről széles körű történeti összehasonlító elemzéseket végző John Garraty (1978) szerint a munkanélküliek körében a pesszimista és reménytelen beállítottság uralkodik, és egyfajta „munkanélküli-szindrómáról” ír. Ez akár válasz a bevándorlókkal kapcsolatban is gyakran feltett kérdésre: „miért nem láznak fel?”. Garraty könyvének a ’30-as évek eseményeivel foglalkozó fejezete a legtöbb ilyen jellegű esemény kudarcának hangsúlyozásával zárul, bár megemlíti, hogy egyes esetekben a megmozdulások hatásosak voltak. Ugyanerre a ’30-as évekbeli időszakra vonatkozóan vizsgálta a munkanélküliek politikai és társadalmi mozgósítását Paul Bagguley (1992), aki az angliai NUWM (*National Unemployed Workers’ Movement*) működését kutatta. Bagguley szerint ez a szervezet képes volt több százezer munkanélkülit mozgósítani, s ezzel megmutatni,

* Stefano Boffo – Enrica Morlicchio: Culture, identità, rappresentanza: il movimento dei disoccupati organizzati a Napoli. In Pirro R. – Pugliese E.: *Rappresentare i non rappresentati*. Roma: Ediesse, 2015, 217–248.

¹ Egy nagy foglalkoztató gyár köré épült város. (*a ford.*)

hogy nemcsak apátia és reménytelenség születhet a munkanélküliség feltételei közepe.

A nápolyi Szervezett Munkanélküliek Mozgalma a város történelmi központjában található populáris negyedekből alulról indult mozgalom,² amely a '70-es évek derekán jelentkezett első megmozdulásaival, harcaival. Követelései lényegében azt célozták, hogy aktív munkaügyi politikával munkaerő-keresletet indukáljanak, aminek révén munkahelyekhez juthatnak a szociális szolgáltatásokban vagy a városfenntartásban, városi rekonstrukciókban. A '70-es évekbeli megmozdulásaik voltak a legfontosabbak és legeredetibbek, de a hullámvölgyek ellenére a mozgalom soha nem szűnt meg, ami azt jelenti, hogy immár közel fél évszázada létezik. Természetéből fakadóan nem egy kizárólagos szervezeti struktúrában létezett, vezetése – vagy inkább különböző szervezeti elemeinek irányítása –, ugyanúgy, mint intenzitása, mozgósításainak kiterjedése és ereje változott az évek során. A mozgalom szereplői különböző életkorú városi munkanélküliek, olyan (többnyire) férfiak, de nők is, akik rendszertelen munkákat végeznek, és nem biztosítottak, bár nem feltétlenül képzetlenek. Képzettségi szintjük igen különböző, és időben növekedett is, ami megfelel a tartományi képzettségi szint általános növekedésének. Kutatásunk dokumentumelemzéseken, közvetlen megfigyelésen és a helyi szereplőkkel készített interjúkon alapul.

Tanulmányunk elején a munkanélküliek megmozdulásainak (elsősorban a '30-as éveket érintő) történeti kutatásai alapján e mozgalmak jellemzőinek és elért eredményeinek főbb értelmezéseit mutatjuk be. Ezt követően leírjuk a nápolyi mozgalom eredetét és legfőbb jellemzőit, valamint fejlődését és a mozgósítások ciklusait. A második részben a nápolyi munkanélküliek és mozgalmuk társadalmi képviseletére (társadalmi konstruálódásuk módjára) fordítjuk a figyelmet, majd a mozgalomban részt vevő munkanélküliek által javasolt önképviseletre, a helyzetüket, értékeiket, kultúrájukat tükröző, ellenképviseletet teremtő kísérletükre. Munkánk során három fontos kérdéssel szembesülünk. Az első a mozgalom természetére, szervezeti típusára és képviseleti formáira vonatkozik. A nápolyi mozgalom autonóm módon, más múltbeli mozgalmaktól függetlenül kezdte megmozdulásait. Kutatásunk megpróbálta feltárni, hogy más szereplők (politikai pártok és intézmények) felismerték-e a munkanélküliek képviselet iránti igényét, s ha igen, velük milyen kapcsolatok jöttek létre. Különösen a szakszervezetekkel való kapcsolatokat kutattuk, ami munkánk második lényeges kérdése. A gyakorlati szakszervezeti stratégiákban hagyományosan kevésbé hangsúlyosan képviselt alulfoglalkoztatás és munkanélküliség a szakszervezetek számára mindig is nehéz problémát jelentettek, még akkor is, amikor támogatták e munkásréteg képviseletének felvállalását, felvállalhatóságát. Ugyanakkor azonban a szakszervezeti képviselet nem az egyetlen formája

² Ün. „movimento di base”, ami az olasz politika- és társadalomtudományi nyelvezetben a nem egy politikai (párt- vagy szakszervezeti) központból szervezett mozgalmakat, érdekképviseleti formákat jelentő kifejezés.

a munkanélküliek képviselőit. Adott szakmai kategóriákhoz tartozók rövid távú munkanélkülisége esetén nincs szükség és nincs is saját hagyománya a szervezkedésnek: az ilyen munkanélküliek szervezettek és saját szakszervezetükön belül rendelkeznek képviselővel. Más a helyzet a tartós munkanélküliek, a nem sztemerd munkakörökben dolgozók, valamint az első munkahelyüket kereső fiatalok és nők esetében. A kérdés különösen aktuális mostanában a fiatalok óriásira felduzzadt munkanélkülisége és az ipar tartós visszaszorulása idején, de emlékeztetnünk kell arra, hogy az utóbbi években a válság hatásaként megjelenő munkaerőpiaci jellemzők közül Nápolyban több is volt, ami mindig is hatott. Végül, a harmadik kérdés, ami eddig mintha nem kapott volna megfelelő figyelmet a kutatók részéről. Ez pedig az a mód, ahogy a marginális és sérülékeny helyzetű dolgozói csoportok tiltakozó tevékenysége képviselővé – vagy még inkább – önképviselővé formálódik. Azaz, kérdésünk arra vonatkozik, milyen módon segítik a megmozdulások egy olyan „ellennarratíva” létrejöttét, ami képes visszautasítani a munkanélküliekhez tapadó címkéket és fogalmakat. A munkanélküliek visszautasítják, hogy jóléti klienseknek tekintsék őket, és a jogaikért (elsősorban a munkához való jogért) küzdő személyekként jelenítik meg magukat. Ebben az irányban vizsgálódva munkánk azt szemlélteti, miként fejezik ki a megmozdulások a társadalmi elismerés célját – ahogy azt Honneth (1992) írta le –, és mennyiben lehet ezeket a „törekvés képességének” (*capacity to aspire*) valós példajaként tekinteni (Appadurai 2004). Végül meg kell jegyezni, hogy legalábbis az olasz esetben, a kutatók általában csekély figyelmet fordítottak a foglalkoztatásért folyó harcokra (Giugni–Berclaz 2003), ami nem tette jól láthatóvá a munkanélküliek olaszországi, különösen dél-olaszországi társadalmi mozgalmait. Olyan hiány ez, ami például még a társadalmi mozgalmak dinamikájára nagy figyelmet fordító olyan kutató, mint Marco Revelli (1995) esetében is azt eredményezte, hogy a ’70-es és ’80-as évek olaszországi társadalmi mozgalmainak részletes bemutatása során meg se említse a nápolyi szervezett munkanélkülieket. A helyi jelleg nem lehet érvényes indok a mozgalom hatásának és jelentőségének alábecslésére, hiszen a munkanélküliek tiltakozásai gyakran adott, földrajzilag lehatárolt térség fejleményein alapulnak és erősödnek meg (della Porta 2008, Baglioni et al. 2008, Lahusen 2014). Az a figyelem is, amit néhány közelmúltbeli összehasonlító európai kutatás szentelt a nápolyi tapasztalatoknak, szintén szembeszáll ezzel a lebecsüléssel. Chabanet és Faniel például éppen a munkanélküli nápolyiak mozgalmáról írják:

„Európában kétségtelenül nincs még egy példája a munkanélküliek olyan autonóm mozgalmának, amely politikai elismerést és jelentős befolyást élvezett, amelynek csak helyi jellege volt és ellentendenciát jelentett az országot egyébként jellemző mobilizáláshiánnyal szemben.” (Chabanet–Faniel 2012: 7)

2. Eredet, összetétel és a mozgalom szervezete

A nápolyi mozgalom a '60-as évek közepén alulról szerveződve született, és fő célja a „stabil és biztos munka” volt. Immár hosszú történelemmel és viszonylagos ellenálló képességgel rendelkezik, bár társadalmi összetételében, vezetésében, valamint követelései horderejében és jelentőségében gyakran és időnként jelentős mértékben mentek végbe változások.

Ki kell emelni, hogy a szervezett munkanélküliek mozgalma legalább két okból radikálisan különbözik a szegényeknek az angolszász irodalomban gyakran leírt mozgalmaitól (*poor people movements*), azaz azoktól a spontán tiltakozási formáktól, amelyekben egymáshoz csak a szegénység körülményeiben és elégedetlenségükben hasonló személyek egyébként igen heterogén csoportjai nyilvánulnak meg. Bár egyes írások a munkanélküliek mozgalmait együtt elemzik a marginalizált rétegek vagy a *jóléti kliensek* mozgalmával (Piven–Cloward 1979), a nápolyiak esete más és – már az önképviseleti jellegét megelőzően is – társadalmi összetételénél fogva sajátos: dolgozók, rendszertelenül foglalkoztatottak vagy egykor foglalkoztatottak a résztvevői, akiknek identitása nem a szegény emberé, hanem a stabil és biztos munkát kereső dolgozóé. Határozott városi jellege van, de különbözik is más városi mozgalmaktól. Nem a lakhatásért vagy a jobb helyi szolgáltatásokért folyó harcokban született. A mozgalom határozott városi jellege ellenére nem fogalmazta meg célként az állami, önkormányzati bérlakásépítést annak ellenére sem, hogy majd minden résztvevője nehéz lakáskörülmények közepette élt – és él –; többen laktak közülük szuterén helyiségekben, városközpont-beli, utcáról nyíló minilakásokban vagy külvárosi leromlott lakásokban. Mozgal-muk inkább hasonlít a földműveseknek és a napszámosoknak a foglalkoztatásuk védelméért harcoló agrármozgalmaihoz, mint a mostani városi mozgalmakhoz. A harcoló nápolyi munkanélküliek a bizonytalan helyzetű városi proletariátus-hoz tartozó marginális helyzetű dolgozók: nincs szakszervezeti védettségük, nem jogosultak jóléti ellátásra, alacsony bérűek, engedély nélküli autóparkolók, olcsó utcai árusok, szakképzettséget nem igénylő munkákat végző nők, akik – eltérően a takarítócégek-nél dolgozóktól – nem élveznek munkajogi védelmet. Csak nagy ritkán fordulnak elő közöttük olyanok, akik az ún. *mikrobünnözésből* – például cigaretta vagy CD, DVD feketepiaci árusításából, esetleg drogdílerkedésből – tengetik életüket (Pine 2012). Az első aktivisták között sokan voltak a hagyományos feldolgozóipari (üveg-, bőr-, papírfeldolgozó, tíznél nem több alkalmazottal működő) kisüzemek valamikori dolgozói, akiknek jelentős szakszervezeti múltjuk volt, és világos elképzelésük a szakszervezeti képviseletről és mozgósítás-ról.³ Hozzájuk később csatlakoztak munkahelyi tapasztalatok nélküli és gyakran a feketefoglalkoztatásból érkező fiatalok, majd a '90-es évektől középiskolai vég-

³ Ilyen összetétel található a mozgalom más leírásaiban is, pl.: „...az összetűzések előtti időszakban a 'krónikus munkanélküli' figurája volt a jellemző, ma viszont az 'új munkanélküliek', azaz a termelési ciklusból kizártak vagy a bizonytalan foglalkoztatásúak és a szellemi foglalkozású munkanélküliek” (Massa–Raffa 1999: 42).

zettségűek és egyetemi hallgatók is. A szervezett munkanélkülieknek a hagyományos „szegény mozgalmaktól” való különbözőségét illetően látni kell azt is, hogy a harcaikat kezdettől fogva ösztönző alapelveik közé tartozott a munkához való jog és e jog megszerzésének szükségessége a mozgósítás révén. A munkanélküliek között legelterjedtebb jelszó a „munkát annak, aki harcol”, és nem véletlen, hogy a Vico Cinque Santi⁴ Bizottsága – a szervezett munkanélküliek mozgalmát elindító mag – a ’70-es években *O’Lavoro* (A munka) címmel adott ki egy kis kötetet (1976).

A mozgalom karakterisztikus jellemzőjét képezték a szervezési eszközként választott ún. *harc listák*, amelyek a különböző harci bizottságokhoz csatlakozottak névsorai voltak, és lehetővé tették a tagságnak a felvonulásokon, gyűléseken, fordított sztrájkokban és általában a mozgalom kezdeményezéseiben való részvételének vigyázó ellenőrzését. Az ilyenfajta részvételt a munka iránti szükséglet sürgős és súlyos voltának indikátoraként kezelték, és mintegy elsőbbséget biztosított a harc jutalmának tekintett munkához jutásban. A harci listáknak az elhelyezkedés kritériumaként való használata kezdetben erősen innovatív jelentéssel bírt. Ezzel a harcokban résztvevők szintjén megfogalmazott kritériumokra alapozott társadalmi gyakorlat korábban nem használt lehetőségét nyitották meg, miközben kiiktattak a folyamatokból hagyományos szereplőket és szervezeti modelleket, mint például a valamikori állasközvetítő hivatalokat (amelyek a ’70-es évektől éppen a nápolyi munkanélküliek megmozdulásainak hatására számos reformon mentek keresztül). A tagkönyveket oly módon használták, hogy adott megmozdulás előtti napon kiosztották a résztvevőknek, majd az eseményt követően még aznap visszavették, s így átlátva hányan vesznek ténylegesen részt a megmozdulásokban, biztosítani tudták a listákon szereplő tagság hatékony mozgósítását. Ugyanakkor a „munkát annak, aki harcol” elv végső soron éppen a leggyengébbeket zárja ki; azokat, akik sokféle ideiglenes és bizonytalan tevékenységet folytatva fáradtságosan szerzett jövedelemből élnek, és nem tudják biztosítani folyamatos részvételüket a megmozdulásokban. Ténylegesen a bizottságok területi gyökerei és informális hálózatai, amik kedveztek a helyi ismeretsegnek és a kölcsönös kontrollnak, kiegészíthették volna a harci listák és a tagkönyvnyilvántartás szerepét abban, hogy kit juttassanak munkához, hiszen elég jól meg lehetett állapítani például, hogy „valaki azért hiányzik-e, mert »küszködik a megélhetésért«, vagy csak kényelmesebb neki, ha mások harcolnak helyette” (Ramondino 1977: 21). De ez nem mindig történt meg, és a listák, valamint a tagkönyvezés eszközei háttérbe szorultak. Egyrészt nyomást gyakoroltak mindazok, akiknek családjuk megélhetéséhez minden apró kereseti lehetőséget meg kellett ragadniuk, másrészt, amikor a listák képviselői értékének elismerése vált fontossá, a különböző tárgyalóasztalokra megfelelő időben odakerülő – esetleg csak papíron létező – listák megsokszorozódása odavezetett, hogy a „harc listák elve” elvesztette eredeti követelésjellegét, valamint az intézményekkel való

⁴ Az Öt Szentekről elnevezett sikátor neve Nápoly központjában. (a ford.)

tárgyalásokon részt vevő megbízottak működése feletti kontroll szerepét. Sőt, a „terepet uraló”, a rendőrökkel és másokkal tárgyaló megbízottak szerepe idővel átalakult, és léteztek olyan esetek, amikor éppenséggel a kliensi konszenzus előállításának eszközeivé váltak, a harcoló munkanélküliek döntéseinek szószólóiból a helyi notabilitások politikai közvetítőivé és a részt vevő munkanélküliek szavazatainak begyűjtőivé lettek. A harci listák ilyen eszközként való kezelése előfordult még a közelmúltig a helyi baloldal néhány képviselője esetében is.

Összességében elmondható, hogy a nápolyi munkanélküliek mozgalmára szervezeti szempontból a mozgósítások jól összehangolt megvalósítása jellemző, előre megválasztott szervezeti struktúráik pedig cáfolják a Michels-féle (1915) *oligarchia vastörvényét* felelevenítő Piven és Cloward (1979) pesszimizmusát, miszerint a szervezet feloldja a mozgalmak robbantóerejét. Ellenkezőleg, más tudósok (Hobsbawm 1984, Gamson–Schmeidler 1984) más szempontok alapján azt állítják, hogy a társadalmi küzdelmek sikere szempontjából a szervezet döntő fontosságú. A nápolyi munkanélküliek mozgalma ezt megerősíteni látszik; az általuk választott szervezeti modellek és a munkanélküli sokaság általuk történő befogadása időben és a különböző szervezkedési jelszavak jegyében változtak ugyan – és bár a szakszervezeti hagyomány nyomdokaiban jártak –, de teljesen eredetiek és az önszerveződés jegyeit mutatják (Baglioni 2012).

Végül meg lehet még itt említeni a nápolyi mozgalomban részt vevő munkanélküliek harcainak *helyi* jellegét. Számos érvet ismerünk, melyek szerint a helyi jellegű mozgalmak tovább tartanak, és sikerük esélyei is nagyobbak (della Porta 2008, Baglioni et al. 2008, Chabanet–Faniel 2012). Van, aki szerint a helyi viszonyok közepette könnyebb „aktiválni a tiltakozás rejtett erőit”, mint országos szinten, mivel számítani lehet a családokból, barátokból, munkatársakból, szomszédokból álló hálózatra úgy, hogy a politikai aktivitás „a mindennapi élet társadalmi hálózataiba ágyazódik” (Lahusen 2014: 149). A tiltakozó tevékenységek különböző speciális célpontokra irányuló különböző akciókra tudnak szétszórni, melyek között mindnek megvan a maga célja, helyi ellenfele, és amelyek a munka és a helyi élet legkülönbözőbb tereire irányulnak, ezáltal pedig a helyi sajtó és média részéről is széles körű figyelmet élveznek. Ezek a jegyek a nápolyi mozgalom esetére is jól illenek, legalábbis a harcok első ciklusaira, amelyekben éppen a családi és szomszédsági hálózatoknak volt nagy szerepük akár a régi, ún. „*spagnol negyede*”, akár a történelmi városközpont alagsoraiban élők körében, akiknek egyébként is sajátos az identitásuk és a szolidáris kultúrájuk (Laino 2001), és nem csak a munkanélküliek különböző szervezetei közötti kapcsolatokat terjesztették ki (Chabanet 2008, Baglioni 2012). Feltételezhető, hogy éppen ezek a kapcsolati hálók voltak esetenként hasznosak a nápolyi munkanélküliek mozgósítási nehézségeinek legyűrésében, hiszen ők maguk mint gyenge szereplők szenvednek a társadalmi környezetben rendelkezésre álló (materiális és nem materiális) erőforrásokhoz való hozzájutás képességének hiányában (az erőforrás mozgósításról lásd Edwards–McCarthy 2004). Ugyanígy feltételezhető az is, hogy hasonlóképpen fontos az a „kompenzálónak” nevezett erőforrás, amelyet saját megmozdu-

lásaik során használnak a szegények (Baglioni et al. 2008), és ami a különböző szempontok, célok és csoportok összekötésének képességéből áll. Ily módon tudták maguk között kifejleszteni a munkanélküliek a harcokhoz elengedhetetlen ún. összekötő szolidaritást („*bounded solidarity*”, vö. Baglioni 2012: 150).

3. A munkanélküliek harcainak ciklusai

A szervezett munkanélküliek mozgalmának hozamát és jelentőségét bonyolult megítélni, miközben szakaszai változtak, ahogy – olykor ellenmondásos – főszereplői is: de a főbb értelmezési szálakat felfejtve elengedhetetlen a mozgalom születésétől kezdve, a „tiltakozási ciklusok” (Tarrow 1994: 153) egymást követő folyamatában szemügyre venni a konfliktusos akciók alakításában részt vevő szereplők különbözőségéből és a célok változó természetéből adódó eltérő működés-módokat.

A munkanélküliek első megmozdulásai a '70-es évek társadalmi küzdelmeinek Nápolyra is kiterjedő hosszú folyamatába illeszkednek: hatott az 1969-es „forró ősz”⁵, és még élénkek voltak a diák – és általában az ifjúsági – mozgalmak (Cotugno–Pugliese–Rebeggiani 1990). A munkanélküliek vezetői képesek voltak hangot adni a más megmozdulásokban képviselőket nem találó, a legbizonytalanabb szektorokban dolgozó nápolyi munkásság körében uralkodó elégedetlenségnek. Ez azt mutatta, hogy a tiltakozó mozgalmak „jóllehet nem tartanak sokáig, de amíg tartanak, rendkívüli erővel törnek fel éppen annak köszönhetően, hogy képesek a döntő pillanatban megragadni és továbbadni az adott pillanat közhangulatát, képesek az aktivisták és a tömegek között megtalálni és biztosítani azt a spontán egyetértést, ami aztán tömegakciót tud eredményezni” (Hobsbawn 1980: 51). Ebben az első fázisban még erős volt – bár nem könnyű és gyakran konfliktusos – a munka témájában szerveződő párbeszéd a mozgalom és a szakszervezetek, elsősorban a CGIL között. Ez a viszony ugyanakkor meglehetősen ambivalens volt: a mozgalom egyrészt kötődött szervezeti formáiban is az üzemi tanácsok⁶ akkori élményéhez, másrészt viszont hangsúlyozta autonómiáját és különbözőségét. Hasonlóképp a szakszervezetek is ambivalensek voltak; egyrészt úgy tűnt, hogy értik a munkáért folyó harc jelentőségét és a benne rejlő pozitív erőket – ez amúgy a 2. világháborút követően saját történetük része volt –, ugyanakkor azonban tartottak ennek a mozgalomnak a kontrollálhatatlanságától és az akkori politikai viszonyokban megjelent legszélsőségesebb erőkké váló összefonódásuktól. Ezt a bizonytalanságot így jellemzi Francesco Antonio Festa

⁵ 1969 őszén Olaszország-szerte a legfőbb nagyipari ágazatokban a kollektív szerződések több millió munkahelyet érintő megújítása kapcsán nagyszabású munkámegmozdulások robbantak ki. A tüntetésekhez csatlakoztak az 1968 óta forrongó egyetemi hallgatók és általában a fiatalok tömegei is, amiből széles körű baloldali társadalmi mozgalom bontakozott ki.

⁶ A '70-es években az olasz nagyipar gyáraiban alulról jövő nyomásra a szakszervezetek támogatásával szervezett közvetlen munkásrésztvétel formái. (*a ford.*)

a '70-es évek nápolyi társadalmi küzdelmeinek leírásában: „Az egység első elemei megjelentek a tüntetéseken, az üzemi tanácsokban és még a szakszervezeti szervezeteken belül is, miközben ezek óvatos várakozó állásponton voltak a mozgalmat illetően” (Festa 2003: 383).

Azt mondhatjuk, hogy ebben a szakaszban a mozgalom az, amelyik rákényszeríti magát a szakszervezetre, mégpedig egy rendszertelen és ellentmondásos viszonyban, ami évek múlva nem véletlenül fordul a visszájára, amikor a CGIL visszautasítja a harci listák tömeges felvételi kérelmét. A munkanélküliek harca tehát végső soron mind általános társadalmi természetét, mind a szakszervezetekkel való speciális viszonyát illetően *harc az elismerésért* (Honneth 1992).

Ez azonban nem kizárólag a nápolyi munkanélküliek problémája. Valójában számos ipari országban a szakszervezetek ugyan az egész munkásosztály nevében beszélnek, beleértve a munkanélkülieket is, és olykor-olykor stratégiáikba sikerül is belefoglalniuk ez utóbbiak céljait, de, amint Faniel (2012: 151) megjegyzi, ritka, hogy úgy tekintsenek a munkára, mint a munkanélküliek egyik tényleges prioritására, hiszen a szakszervezetek alapvető bázisát a foglalkoztatottak alkotják, és ez befolyásolja valós stratégiáikat. Következésképp a munkanélküliek szervezete és problémái a szakszervezeti stratégiákban gyakran háttérbe szorulnak. Még akkor is, amikor a szakszervezetek közvetlenül részt vesznek a munkanélkülieket támogató rendszerek működtetésében, olyan nyomásoknak vannak kitéve, még ideológiai szempontokból is, amelyek mérséklethe ösztönzik őket. Ez megmagyarázza, hogy a munkanélkülieket miért inkább nevükben fellépve képviselik, nem pedig a munkanélküliek önszerveződő struktúráival számot vetve. Amikor megjelennek a munkanélküliek külső és autonóm struktúrái, akkor a szakszervezetek viszonya a munkanélküliek vezetőivel „inkább ellenséges vagy közömbös, mint együttműködő” (uo.: 152).

A szakszervezetek bizalmatlansága ellenére a nápolyi munkanélküliek társulásai kezdetben, 1973 és 1976 között, olyan szervezeti struktúrákat mutatnak, amelyek részben szakszervezeti tapasztalatok nyomdokait követik, és amelyeket különböző szakszervezeti bizottságok gyűlésein megválasztott képviselők vezetnek. Ahogy Andriello írja: „ezek a szerveződések 1974–75-ben hatásosan élnek a már kifejlesztett kommunikációs és szervezeti hálózatokon belüli stratégiai pozícióik által biztosított vonzerővel (...) a korábban létrehozott bizottságok felélesztésével, a munkaközvetítő hivatalok közelségével” (Andriello 1980: 208-tól).

A harci formákat, még ha közvetetten is, a gyáriak ihletik. „Nem sztrájkolhatunk” – mondják a munkanélküliek – „nem állíthatjuk le a gyárat, egyelőre az utca a mi gyárunk, és ahogy a munkások a gyárat, úgy mi a közlekedést állítjuk le” (Ramondino 1977: 21). Egyik interjúalanyunk, aki a harcok szereplője volt, ezt így fogalmazta meg:

„...a '70-es években még élt a munkásosztály, bár már megkezdődött a hanyatlás, ami mai állapotába sodorta. Átfogó szervezete volt, mint az üzemi bizottságok, amelyekben ott voltak a dolgozók, és amelyek túlnyúltak

a szakszervezeti egységeken. Ott volt tehát ez a közvetlen szál az üzemi bizottságokon keresztül a szervezett munkanélküliek mozgalma és a munkásmozgalom között. Számos kezdeményezésünk volt a gyárakban és számos munkahelyet meg is szereztünk.” (interjú, aktivista 3)

Egy másik interjúalany is megerősíti azt, hogy a szakszervezet, legalábbis a kezdetekben, a szervezett munkanélküliek fő igazodási pontja volt. Ő éppen a mozgalom résztvevőinek belépési kérelmét említi, amit a szakszervezet elutasított:

„Amikor közhasznú munkán voltunk, be akartunk iratkozni a CGIL⁷-be, de nem akartak minket felvenni, mondván, hogy nekünk, akik munkanélküliként többször is bíraltuk a CGIL gazdasági, szakszervezeti politikáját, nincs jogunk belépni. A ’96–97-es időszakban beszéltünk Cofferatival⁸ is, hogy hova van írva a statútumban, hogy aki bírálja a szakszervezetet, az nem lehet tag. De nincs semmi ilyesmi benne. Nem hallgattak meg minket, mi pedig folytattuk mint a Szervezett Munkanélküliek Mozgalma. (interjú, közeli megfigyelő 3)

Az első megmozdulásokban a nők részvétele nagyon gyér volt, alig 30–40. Ez részben abból fakadt, hogy a munka nélküli nőknek nehéz volt önmagukat ekként meghatározni, másrészt a szerepek hagyományos megosztása is tovább élt.

„A nőknek otthon a helyük, hogy a háztartással és a gyerekekkel törődjenek; ha dolgoznak, akkor ez nagy szükség, amit elfogadnak, mert a férj munkanélküli vagy nem keres eleget. (...) Nem kell kivonulniuk az utcára a férfakkal együtt, mert érzékenyek, és nem való, nem kerülhetnek összeközösbe a rendőrséggel.” (Ramondino 1977: 379)

Ezt a két jellegzetességet, a munkanélküliként való önmeghatározás gyenge voltát és a hagyományos értékek fennmaradását jól megvilágítja a Vico Cinque Santi Bizottság egyik női aktivistája, akinek beszámolóját szintén Ramondino (1977) könyvében olvashatjuk:

„Én bedolgozóként dolgoztam úgy húsz évig. (...) Aztán a gazdasági válság [1973-as, *a szerz.*] következtében a legnagyobb gyárak bezártak, és munka nélkül maradtam. (...) A férjem a szervezett munkanélküliek közé tartozott, de ez nem segített abban, hogy magam is közeledjek a mozgalomhoz. Nem, nem! Egyáltalán nem segített, mert a munkanélküliek nem nézték

⁷ A valamikori OKP-hoz, majd a későbbi baloldali pártszövetséghez közel álló, tagságát tekintve legnagyobb olasz szakszervezeti szövetség (Confederazione Generale Italiana del Lavoro). (*a ford.*)

⁸ A CGIL főtitkára a ’90-es években. (*a ford.*)

jó szemmel a nőket. (...) Akarod tudni, hogy a női munkanélküliek mozgalmában valóban hogy kezdődött? Úgy, hogy amikor munka nélkül találtam magam, elkezdtem az első listákat készíteni; házról házra jártam ezeknek a névsoroknak az alapján, hogy lássam a családok helyzetét, hogy ezeknek a feliratkozott nőknek valóban szükségük van-e a munkára. (...) De borzasztó volt, mert a nők nem bíztak a közvetítés révén való elhelyezkedésben, nem látták ennek jelentőségét.” (uo.: 166)

És mégis; amikor az első tíz nő is kivonult táblákkal egy tüntetésre, akkor ezer munkanélküli tapsolta meg őket a Piazza Plebisciton⁹ (uo.: 163).

A munkanélküliek kollektív tiltakozása a '70-es évek folyamán kiszélesedett, és fontos célokat tudott elérni: a nápolyi kormányhivatal, a Prefektúra hivatalosan elismerte a harci listákat és azt, hogy az azon szereplőknek elsőbbséget kell biztosítani az elhelyezkedésben az akkoriban zajló – és a nápolyi munkanélküliek hozzájárulásával is előmozdított – állasközvetítési reform keretében folyó szakmai képzésekben. Már ebben a szakaszban törés kezdett azonban kialakulni a régi és az új listák között (ez utóbbiakban a Vico Banchi Nuovi¹⁰ Bizottságának van döntő befolyása). Majd megjelentek a nézeteltérések a szakszervezethez és a történelmi baloldalhoz közeli mozgalmi formákkal és tartalmakkal azonosuló szerveződések és a harci listák között, amelyek egyedüli célként azt tűzték ki, hogy a lehető legtöbb munkahelyet szerzik meg tagjaik számára (Liguori–Veneziano 1982: 86). A szakszervezettel való konfliktus 1978 októberében nyilvánvalóvá válik, amikor a Vico Banchi Nuovi munkanélküliek felszólalnak az Alfa Sud gyár gyűlésén, amin jelen van Pietro Ingrao (az olasz KP egyik nagy tekintélyű vezetője), majd aztán lezárják a gyár kijáratait, és akadályokat emelnek az áru bejáratnál. Ahogy egy szemtanú meséli:

„Négy nap blokád után került sor az első rendőri beavatkozásra, de a munkanélküliek átmásztak a kapukon, és tömegével özönlöttek be az üzembe. (...) A szakszervezet elítélte a szervezett munkanélküliek kezdeményezését, a munkások passzívan elfogadták. Október 12-én az ügy véget ért, amikor éjszaka több száz rendőr, Rómából érkezettek is, arra kényszerítették a munkanélkülieket, hogy elhagyják a gyárat, ötöt letartóztattak, és felgyújtották a sátrakat. A gyárfoglalók menekültek a mezők felé, kiabáltak, menekültek Pomigliano kihalt utcáin: a gyár kiürült.” (di Genova 2008: 23)

Az 1980-as földrengés fordulópontnak tekinthető a szervezett munkanélküliek küzdelmeiben. Ekkor mind a politikai javaslatok kínálata, mind a részvétel

⁹ Nápoly főtere, a nagy tömegtüntetések színtere. (*a ford.*)

¹⁰ A szerveződések topológiaiilag, szerveződések helyszínei, utcanevek szerint nevezték meg magukat. (*a ford.*)

tekintetében egy *átmeneti válság* szakasz kezdődött, amely az egész évtizedre elnyúlt. A földrengés az újjáépítésre, elsősorban a harcoló munkanélküliek lehetséges foglalkoztatási terepének számító építőiparba állami erőforrásokat vonzott, de magával hozta a munkanélküliek és családjaik kiköltözését a városközpontból a rekonstrukció során létrehozott új negyedek bérletébe vagy a Nápolyt körülvevő övezet településeire, ami átmenetileg gyengítette a területi beágyazottságot és a küzdelmek erejét.

A munkanélküliek jövedelem- és foglalkoztatási igénye, valamint az egyes helyi adminisztrációk választási stratégiái közötti közeledés, ami a korábbi szakaszokban teret nyitott a szervezett munkanélküliek céljainak, ebben a periódusban olyan érdekazonosságok felé torzult, amelyekben megjelentek a szervezett bűnözés egyes szektorainak törekvései is. A földrengést követő újjáépítés tevékenységeire ugyanis erőteljesen rátette kezét a szervezett bűnözés. A munkanélküliek mozgalmának fejleményeit közelről követő Guglielmo Allodi, a Kommunista Párt egyik vezetője szerint: „amikor 1981–82 között megkezdődik a listákban részt vevő munkanélküliek és a korábbi elítéltek szövetkezetekbe szervezése a közhasznú munkákra, akkor a camorra¹¹ már jelen van, és készen áll mind a munkahelyek, mind a pénz elosztásának irányítására” (Allodi 1990: 156).

1987-ben a Banchi Nuovi Harci Bizottsága, amelynek néhány év alatt csökkent a taglétszáma, egyesült más formációkkal, és életre hívta a „Munkáért Harcoló Mozgalmat”, amely rövid idő alatt a szervezett munkanélküliek körében a legjelentősebb csoportosulássá vált. Ez a mintegy hatszáz fővel a legtöbb tagot felmutató szervezet folyamatos feljelentő akciósorozatot kezdeményezett a munkahelyhez juttatás szabálytalannak tartott formái ellen (mint pl. a városi vízmű, az AMAN vagy a repülőtéri szolgáltató szervezet, a GESAC munkafelvételi gyakorlata ellenében).

A '80-as évek a részvétel kiszélesedésével ért véget. Elsősorban a külvárosok új lakótelepein és a szociális bérletások negyedeiben (mint pl. a Pianura és Scampia kerületek) nyíltak új irodáik. Az egykori elítéltek például olyan közhasznú munkákra, mint a közterületek tisztán tartása, szövetkezeteket kezdtek szervezni a városi és a megyei adminisztrációval. A részvétel kiszélesedése a következő két évtizedben a mozgalom *felparcellázódását* hozta magával. Ennek során születtek olykor egészen kis egységek is, mint a Harci Koordináció a Munkáért, a Keleti Zóna Tanulóinak Mozgalma, az Acerra-i Szervezett Munkanélküliek Mozgalma, az Egykori Közhasznú Munkások, az Önszerveződő Prekáriusok Mozgalma, az Alap Képviselő és mások, amelyek között voltak valós részvétel nélküli elnevezések is, amik egy-egy adott pillanatban hasznosnak bizonyultak, hogy a mások harcaiból származó „haszonból” csekély részt szerezzenek. A fő követelés továbbra is a munka maradt, de ehhez társult és szükséges feltétellé vált a tartomány

¹¹ A *camorra* a Nápolyt körülvevő Campania régió bűnszövetkezeteinek elnevezése, eredete, szervezete, működése hasonló a szicíliai *mafia*hoz és a calabrai *ndrangheta*hoz. Európai nyelvekben a „mafia” kifejezés terjedt el általában a bűnszövetkezeteket illetően, az olasz nyelv azonban a délolasz Campania és Calabria alvilágaira a fenti saját tájnyelvi eredetű elnevezést használja. (a ford.)

által rendszeresen szervezett szakképzésbe valamilyen privilegizált csatornán való bejutás. Az ilyen képzések bizonyos átmeneti jövedelemtámogatást jelentettek, és egyúttal előnyös utat ahhoz, hogy valamilyen közalkalmazotti állásba lehessen kerülni.

E szakasz fent leírt jellegzetességei az egyik – akkor közigazgatási posztot betöltő – interjúalany visszaemlékezésében így jelennek meg:

„A szervezett munkanélküliek beiratkoztak a képzésekre azt remélve, hogy valami munkához jutnak, és amikor ez nem sikerült, akkor újrakezdték a harcukat. Ezért került sor egy foglalkoztatásba helyezéssel végződő szakképzés tervének elkészítésére a vállalatokkal együtt, amiben a munkaügyi államtitkár, Viespoli is segített. A projektnek négy irányítója volt: a Munkaügyi Minisztérium, a Tartomány, a Megye és a Város. A folyamat nehéz volt, és az irányítók között voltak félreértések. Abban egyetértés volt, hogy a projektnek a tartós munkanélküliekkel Campania tartomány érdekeit kell szolgálnia. De voltak, akik szerint a projekt a szervezett munkanélküliekért létezett. A projekt formálisan valóban általánosságban célozta meg a munkanélkülieket, de látva a szóban forgó munkahelyek számát (2000) – ami megegyezett a szervezett munkanélküliek számával –, végül ez utóbbiakra terjedt ki. (...) A szervezett munkanélküliek békésebbek és a párbeszédre nyitottabbak voltak, a legkellemetlenebbek az LSU-ban tömörülő közhasznú munkások (10 ezren) voltak.” (interjú, közeli megfigyelő 3)

A képzésekben résztvevők egy része (kb. 25 százalékuk) végül el tudott tartósan helyezkedni a helyi igazgatás által a '90-es évek második felében ad hoc létrehozott állami és önkormányzati tulajdonú cégeknél:

„Stabilizálódtunk a cégeknél, amelyek kezdetben közös tulajdonúak voltak, azaz félig állami, félig magántőkével jöttek létre. Azoknál a vállalatoknál lett tartós az elhelyezkedésünk, amelyeket a társadalmilag hasznos tevékenységekben dolgozók stabilizálására hoztak akkoriban létre, és amelyeknek a közösség számára kellett hasznos szolgáltatásokat nyújtaniuk. Ebben a tíz évben a szolgáltatásokat szaggatottan („csuklásokban”) biztosították; azaz amikor a megmozdulásokkal kikényszerítettük a tartománynál, hogy adjon nekünk munkát biztosító megrendeléseket, akkor jött némi megrendelés, és meglettek a munkánk feltételei. Campania tartomány és a helyi politika, hasonlóan az országoshoz – hiszen a központi kormánynál volt az irányítás –, nem akart minket dolgoztatni, inkább leállítani... a leállás azt jelentette, hogy még ha a megbízások hiányában nem is dolgozunk, a fizetésünket azért megkapjuk.” (interjú, aktivista 3)

E részben állami és/vagy önkormányzati tulajdonú cégek létrehozásának három érdekes jellemzője volt. Mindenekelőtt az, hogy először jött létre egy olyan állásfelvételi csatorna, amely nem alapult sem valamilyen kliensi viszonyon, sem valamilyen formában való ellentételezésen. Emellett e cégeknek az a képessége, hogy a képzésekben résztvevők egy részét fel tudta szívni, bizonyos húzóerővel bírt a mozgalom számára. Sokan ekkor jelentek meg a megmozdulásokon, hiszen vonzotta őket a lehetőség, hogy ezen az úton ezekben vagy a hasonló cégekben munkához lehetett jutni. Az a tény azonban, hogy az újabb képzések már nem vezettek az újak foglalkoztatásához, hamarosan csökkenteni kezdte a mozgalomhoz való csatlakozás mértékét.

„A mozgalomnak új követelései lettek, de nincs új tevékenység, nincs új munkához jutás (...) az állami, önkormányzati cégek válságba jutottak, létszámfeleslegük volt, széles körű képzési tevékenység sem volt már, ott volt a nagy számok logikája, és más eszközök erősödnek meg, a pénzbeli támogatásokat nyújtó 'voucher' vagy az ún. 'ösztönző'.” (interjú, megfigyelő 4)

Végül fontos megjegyezni, hogy az állami, önkormányzati cégekbe felvételt nyertek nagyobb része az érdekképviselő új formáit hívták életre két új szakszervezetben. Ahogy erről egy képzés után ilyen cégnél alkalmazottá vált résztvevő beszámolt:

„Ezekben a cégekben a valamikori munkanélküliek, a képzésben résztvevők dolgozókká váltak. Egy munkaszervezetben pedig a szakszervezetben szervezkedünk. Ezeknél a cégeknél két szakszervezetnek volt jelentős súlya: az SLL-nek (a Harcoló Dolgozók Szakszervezetének) és az UAP-nak (az Önszerveződő Dolgozók Uniójának), melynek alapkoncepciója már az 'uap'¹² hangzásban is ott rejlett, úgyhogy nem kell külön elmondani, kik is voltak ennek a tagjai.” (interjú, aktivista 4)

A nápolyi munkanélküliek harcának utolsó szakaszát, ami a 2000-es évektől bontakozott ki, nagymértékben az *Isola–Bros*-projekt ellenmondásos ügye dominálta. Az *Isola*-projekt, amely a szelektív hulladékgyűjtés tevékenységei számára volt hivatott munkatapasztalat-szerzéssel foglalkoztatottakat képezni, az alacsonyan iskolázott és alacsony képzettségű tartós munkanélkülieknek szólt. Három évig tartott, majd *Bros* név (az *egyéni költségvetés a társadalmi és egyéni beilleszkedés érdekében* kifejezés olasz betűszava) alatt meghosszabbították 2010 júniusáig.¹³ Ez az emlékezetes nápolyi „hulladékszállítási szükséghelyzet” időszaka, amikor

¹² Az „uap” hangzása felidézi a helyi dialektus „guappo” (*rendbontó, huligán – a ford.*) szavát.

¹³ Ez a projekt összesen 3746 főt képzett és 53 millió euróba került anélkül, hogy egyetlen elhelyezkedést is eredményezett volna.

e projekt keretében a mozgalom egyes területeken pozitív kezdeményezésekkel jelent meg, házról házra gyűjtötték szelektíven a szemetet és a speciális hulladékok gyűjtésére és kinyerésére lehetséges gyűjtőhelyeket kutattak fel. De a helyi középbal kormányzatot követő középjobb irányítás felszámolta a projektet, és eltörölve a szervezett munkanélkülieknek „elsőbbséget biztosító csatornákat”, felülvizsgálta a jogosultságokat. Ezzel együtt a munkanélküliek folyamatos megmozdulásai¹⁴ nyomására létrehozták a Tartomány és a Megye közös munkacsoportját, hogy a regionális Akcióterv alapján megoldást találjanak a térség foglalkoztatási problémájára. Közben a mozgalomban egyre csökkent a résztvevők száma, miként azt jelenlegi vezetőik egyike jelezte:

„A szervezett munkanélküliek mozgalma az utolsó évtizedben is elért egy kiemelkedő csúcslétszámot, 2000–2500 fő volt jelen az utcákon a tüntetéseken, ami a ’80-as évek tüntetéseinek 10–15 ezres részvételi számaihoz képest nem sok, de mégis egy magas szám volt... a 2500-ból, akiket az utcára tudtunk vinni, mára néhány százan maradtunk, akik kivonulunk, és továbbra is ellenállunk, mert ez egy ellenállási harc.” (interjú, aktivista 3)

Ebben a szakaszban a mozgalom kreativitása csökkent, teret nyertek (és láthatóvá váltak) olyan erőszakos cselekmények, mint a szemetes tartályok vagy autóbuszok felgyújtása, ami még jobban elszigeteli a munkanélkülieket a várostól, mert teljesen más jellegűek, mint amikor károkozás nélküli rendzavarással hívták fel magukra a figyelmet megmozdulásaik korábbi szakaszaiban. Több ízben is nyilvánvalóvá vált az a veszély, hogy a mozgalom elfajul, és „operettbe illő gyakorlati alakul, ahogy vonulnak és zajt csapnak, mint az igazi hadseregek, és ha szerencsénk van, akkor tagságuk képviselőiként és partnerekként kezelik őket, mert adott körülmények között ezt a szerepet várja tőlük az intézményi rendszer”, miként azt Hobsbawn szarkasztikusan írta néhány protest mozgalomról (Hobsbawn 1980: 51).

A privilegizált csatornákon hozzáférhető közsférabeli munkaalkalmak egyre nagyobb mértékű csökkenésével a mozgalomban kevésbé politikus és jóval gyakorlatiasabb irányzat nyert teret, ami a „garantált bér” formájában a jövedelemfenntartást célozta meg, amit közelebbi célként kezeltek, mint a mozgalom kezdeteinek követelését, a „munkát annak, aki harcol” elvet, aminek révén a minimálbéreket célozták meg. A szervezett munkanélküliek kezdeti küzdelmeiben a jövedelem garantálása nem volt elsődleges célja a harcnak, aminek okairól Ramondino könyvében a következőket olvashatjuk:

¹⁴ 2011–12-ben a képzésekben résztvevők támogatására a szervezett munkanélküliek számos demonstratív és visszhangot kiváltani akaró akciót hajtottak végre: felmásztak a Királyi Palota óratornyára, blokád alá vonták a kompokat és a nápolyi kikötő sétahajóit, utcai megmozdulásokat szerveztek.

„A munkás átlagbér 80 százalékának megfelelő támogatás egy ellentmondásos követelés volt. Azok vannak a pénzbeli támogatás ellen, akik úgy gondolják, hogy bár ez egy mindenképpen haladó cél, az államnak költséges, nehéz tehát a munkával együtt elérni, épp ezért inkább munkát kell kérni; először is, mert az biztosabb, mint a támogatás, másodszor pedig, mert a munka célkitűzése kitágítja a szövetségek lehetőségét és csökkenti a mozgalom elszigetelődésének kockázatát.” (Ramondino 1977: 20)

Valójában azonban, ahogy Festa megjegyezte: „a program szempontjából a garantált bér követelése nem ütközött a stabil munkahely követelésével; inkább kiegészítette azt olyan esetekben, amikor a munkajövedelem nem érné el a megélhetési minimumot. Az alapgondolat a létezés, az állampolgáriság jogának teljes elismerése volt” (Festa 2003: 389). A jövedelem garantálásának kérdése egyre inkább központi helyet kapott a '90-es évek második felének harci programjaiban, ahogy erről az események egyik tanúja beszámolt:

„Létezik egy normális, gyakorlati, egyszerű és világos csoport, a nem politikusok csoportja, akik világosan ki tudják mondani: »magyarázzátok már el, miből éljünk«. Ami azt jelenti, ismerjék el az élethez való jogunkat munkával vagy anélkül.” (interjú, közeli megfigyelő 1)

Ugyanezt az elvet erősítette meg, bár némileg alaposabban egy kutatásunkban meginterjúvolt aktivista:

„Mi munkát akarunk. Nincs munka? Akkor kell, hogy legyen a munkás bérének megfelelő fizetés, mert a probléma az intézményeké. A jövedelem-támogatás egy másik kérdés. Nekünk van egy sor követelésünk, amelyek osztálykövetelések is. Fizetést akarunk, és az intézmények felelőssége, hogy munkahelyeket teremtsenek, és mi ehhez tudunk ösztönzést adni. Munkát kérünk, ha nincs, azért nincs, mert te nem tudsz munkát teremteni, de akkor adjál fizetést, a munkásával azonos mértékűt. Amikor viszont kapok munkát és dolgozni megyek, akkor megvonják tőlem a garantált bért. A garantált bér politikai követelés, ami előreviszi a mozgalmat. Az 'asszisztencializmus', a 'segélyből élés' egy másik dolog. A bér követelése a munka követeléséhez kötődik. Ha elfogadom a havi 300 euró állampolgári jövedelmet, akkor valamiképp meg vagyok zsarolva, mert havi 300 euróból nem tudok megélni, és valamilyen feketemunkákkal kell boldogulnom, és még 'parazitaként' meg is bélyegeznek, aki dolgozni nem akar, és állampolgári jövedelmet akar.” (interjú, aktivista 1)

4. Harc az elismerésért

Fabrizia Ramondino (1977) már többször idézett könyvében a munkanélküliek ábrázolása szembemegy a munkanélküliségről szóló társadalmi-gazdasági elemzésekben gyakori passzivitás és általában a társadalmi depriváció, valamint a politikai inaktivitás közötti korreláció kimutatásával (Scholzman–Verba 1979, Schur 2003). A mozgósítás folyamatai beindítják az önmegerősítés dinamikáit, megnő a munkanélküliek felháborodása és politikai tudatossága, ami a nyilvános tiltakozás kollektív formái felé tereli őket (Lahusen 2014, Perry 2000, Zom 2010). A politikai megmozdulás annak, akinek nehéz az élete, alkalom a visszavágásra (nem véletlen, hogy Ramondino könyve a következő kiadásban az „Analfabétának mondtak minket” címmel jelenik meg). Enrico Pugliese azt írja erről:

„Természetesen tévedtek azok, akik 'analfabétának' hitték őket. A könyvből éppen az derül ki, hogy a munkanélküliek egyáltalán nem 'analfabéták' abban az értelemben, hogy kulturálisan tájékozottak, képesek közvetlenül kifejezni a dolgokról való meglátásaikat, képesek vitatkozni, tárgyalni. A harcban – és Nápoly nem az első példa – beszélni is megtanulnak.” (Pugliese 2011: 63)

A munkanélküliek betörnek a közfigyelem terébe, láthatóvá válnak még akkor is, ha a teljes létszámukhoz képest csak kevés embert mozgósítanak. Ez abból fakad (Demazière 2000), hogy a munkanélküli hagyományos képzete és a kollektív akciókban kifejlesztett jelentése között eltérés van. A munkanélküliség állapotát hagyományosan negatívan határozzák meg a „*nélküli*” fosztóképzős¹⁵ kifejezéssel a munkával rendelkező dolgozóhoz képest. A fogalom a saját autonómiát nélkülöző állapotra utalva nyelvileg is leértékelő, és egyúttal a bizalmatlanság és félelem elegyével veszi körül a munkanélkület a szabályok és szigorúan elrendezett magatartások (mint képzés, végzettség, listák, várakozási idő, verseny a munkahelyért stb.) jól körülhatárolt világában. A munkanélküliek kollektív akciói – miként a közöttük kifejlődő együttműködés és szolidaritás – egyáltalán nem illenek a munkanélkülről társadalmilag konstruált és ma domináns képbe, abba az immár több évtizedes neoliberális (eredetileg thatcheriánus) vízióba, amely ha nem egyéni bűnnek, akkor legalábbis szubjektív elégtelenségnek, a megfelelő adottságok hiányának, az elégtelen versenyképességnek tudja be a munkanélküliséget. A munkanélküliek harcai megváltoztatják a munkanélküli állapotnak ezt a munkakeresés dimenziójára korlátozott jelentését. Amíg a modern társadalomban a munkanélküliség egy időszakos állapot, a szakmai tapasztalatokra szorosan épülő átmenet egyik munkahelyről egy másikba, addig a posztmodern és neoliberális társadalomban személyes elégtelenség vagy egyéni bűn következ-

¹⁵ Az olasz eredetiben: „dis”, angolban „un”, németül „los”. A francia „chômeur” kivétel, mint önálló és nem fosztóképzős kifejezés. (a ford.)

ménye, ami a munkakeresésre, azaz a munkanélküliek magatartására hívja fel a figyelmet: jók azok, akik *aktívan* keresnek munkát, a többiek mind rosszak. Demazière megjegyzi:

„A munkanélküliségnek a munkakereséssel kitöltött átmenetre való leszűkítése érvényteleníti, kimondhatatlanná és érthetetlenné teszi a munkanélküliek megszerzett tapasztalatait, amiket mint negatív tapasztalatokat kell átélniük, s ez egyéni küzdelemre készíteti őket, (...) nem kollektív mozgósításra.” (Demazière 2000: 2)

Mindezzel szemben a szervezett munkanélküliek harcukon keresztül mintha egy mély szemantikai átalakítást vetnének fel: a munkanélküliség nem jelenti többé egyszerűen csak a munkától való megfosztottság állapotát, hanem egy akaratlanul elszenvedett állapotra utal, amely átfordul egy megmozduláshoz és egy szervezethez való csatlakozásba, aminek révén a munkanélküliek birtokukba veszik az akciót és a szót – ott, ahol előtte a tétlenség, a depresszió és a csend uralkodott.

Ahogy Honneth (1992) felhívta a figyelmet, azok a társadalmi szereplők, akiket az elismerések világától távol tartanak, nem az elismerés utáni vágyukat veszítik el, hanem azt a képességüket, hogy saját társadalmi státuszuk átértékelésének és személyes identitásuk megerősítésének szimbolikus formáit működésbe hozzák. Valójában megszűnnek a jogokkal és azok alapján igényekkel fellépő egyénekként megjelenni. Ez súlyosbodhat is, és a lázadás gyakran erőszakos formáihoz vezethet, ahogy ez a nápolyi munkanélküliek mozgalmának egyes szakaszaiban is előfordult:

„Az elismerés hangsúlyos megtagadásának eseteiben (...) az egyén deviáns és agresszív magatartással hajlamos reagálni, aminek révén, még ha negatív színben is, de *láthatóvá* tudja magát tenni. A fanatikus és erőszakos magatartások mindig az elmaradt elismerés kompenzálásának az eredményei.” (Crespi 2013: 57)

A nápolyi munkanélküliek esetében az elismerés elvárásai sajátos tartalmat hordoznak. A munkáért harcoló munkás létének elismerése nemcsak kulturális szinten és a személyes identitást illetően vetődik fel, hanem az osztály-hovatartozással és az állampolgáriság, különösen a munkához való hozzájutás terén elszenvedett hátrányokkal összefüggésben. A nápolyi munkanélküliektől formálisan nincsenek megtagadva az állampolgári jogok úgy, ahogy az hátrányos helyzetű csoportok és kisebbségek esetében történik: inkább e jogok *gyakorlása* során kerülnek egyenlőtlen helyzetbe. Ez az érvényben levő állampolgári jogok egyetemessé tételének problémáját veti fel, amiről Habermas (1998: 64–65) a következőket írta: „A lakosság tömegeinek a biztonság, a társadalmi igazságosság és a jólét megalapozott elvárása alapján kell tudniuk élni abból kiindulva,

hogy a fizetett alkalmazotti munka státusza az elosztás szociális jogaiba és a részvétel politikai jogaiba integrálódik.”

Az „elismerés” tehát, amire a munkanélküliek (többé vagy kevésbé tudatosan) töreksenek az *életesélyekkel* kapcsolatos, és nem választható el az egyenlőtlenség csökkentését szolgáló politikáktól, elsősorban a munkához való jog és a társadalmi biztonság, általánosabban a jobb életfeltételek elérhetőségétől. De kétségtelen, hogy küzdelmeik a *megszólalás* jogára is irányulnak, ami Hirschmannál (mint *voice*) lehetőség a mozgósításra, a tiltakozásra, a figyelem felkeltésére.

A szervezett munkanélküliek az 1969-es forró őszi munkásmozgalmának hatására maguk is kezdték létrehozni kollektív identitásukat, majd ahogy ez kialakult és megerősödött az első sikerek során, úgy adták át az idővel és az eseményekkel megjelenő új meg új szereplőknek, bár kétségtelen, hogy a mozgalom széttöredezése számos csoportosulásra, a camorrista elemek és az egykori elitáltak megjelenése elhomályosították ezt az identitást.

Demazière-nek a munkanélküliek társadalmi dekonstruálásának és újrakonstruálásának folyamataival kapcsolatos megállapításai nyomán a nápolyiak harcai a társadalmi elismerésért és a nem képviseltek dolgozói identitásának újradefiniálásért folyó küzdelemként értékelhetők. Nemcsak a munkahely megszerzését és ennek révén a méltóbb életfeltételeket tűzték ki célul, de a mégannyira fontos *társadalmi elismerés* lehetőségét is.

Még a délolasz viszonyok között is ismeretlen módon, de a harcoló munkanélkülieknek sikerült aktiválniuk az a *törekvési képességet*, amit az antropológus Arjun Appadurai (2004) úgy határozott meg, mint kulturális képességet „elvárások távlatainak” kialakítására és a hozzájuk vezető döntések meghozatalára, azaz a jövő képviselétének és a tervek alakításának tudását. Ennek során lerázták magukról a „foglalkoztathatatlan”, a „koldus lumpen” és más hasonló kategóriákat, hogy kivívják maguknak a saját jogaikkal élni akarók szerepét. Ahogy Ruth Lister ironikusan megjegyzi „A *'proud to be poor'*”¹⁶ nem éppen az a jelszó, ami mögé sokan felsorakoznának” (Lister 2004: 152). A szervezett munkanélkülieknek viszont sikerült több ezer embert az utcára vinniük, elfogadtatni saját témáikat és tárgyalni az összes intézményi szinten, azaz a törekvési képességüket át tudták fordítani gyakorlatba.

A nápolyi munkanélküliek mozgalma olyan harci formákat kísérletezett ki, amelyek gyakorlatilag szembemennek a neoliberális víziók által ihletett és a jelenlegi társadalmi aktivizáló politikák nagy részének alapjait adó egyéni szintű alkukkal. A társadalmi elismerés problémájának felvetésével elkerülték az egyéni ügyek és megoldások kutyaszorítóit, és az embereket kollektív dimenzióba rendezték.

A munkanélküliek mozgalma és a szakszervezet közötti viszony is – legalábbis részben – az elismerésért folyó harc alapján magyarázható meg. Egy olyan küzdelemről van szó, ami nem tud sok sikert felmutatni, és amely a '90-es években

¹⁶ „Büszke, hogy szegény” (*a ford.*)

azzal az emblemikus epizóddal kulminál, hogy a legnagyobb olasz szakszervezeti szövetség, a CGIL megtagadja a harci listákhoz tartozók tömeges tagfelvételi kérelmét. De e baljós kimenet ellenére nehéz tagadni, hogy a szervezett munkanélküliek mozgalma objektíve kitöltötte azt az űrt, ami a szakszervezetekbe be nem fogadott egykori dolgozók és a munkát keresők kategóriájának képviselőiben létezett. A „találkozó elmaradása” pedig főként a szakszervezet számára lett elszalasztott alkalom, ahogy egyik – országos szakszervezeti vezetői múlttal bíró – interjúalanyunk mondta:

„Bosszantó, ellentétes álláspontok, keserű viták és nyílt konfliktusok ellenére azt gondolom, hogy a szervezett munkanélküliek mozgalmával elmaradt frigy a szakszervezet számára egy elvesztett lehetőség volt, mert a mozgalom valós képviselői űrt töltött be.” (interjú, közeli megfigyelő 3)

Ezt az űrt és a képviselő kielégületlen igényét – miként a hagyományos szakszervezeti struktúrákkal való rossz viszonyt – jól mutatja az a már korábban jelzett tény, hogy a '90-es években, amikor a képzéseket követően a mozgalomhoz tartozók egy része el tudott helyezkedni a részben állami tulajdonú cégeknél, akkor rögtön új szakszervezeteket (SLL, UAP) alakítottak, nem pedig a régiekhez csatlakoztak.

5. Következtetések

A nápolyi munkanélküliek harcainak legfontosabb célja, amint ezt többször hangsúlyoztuk, a stabil és biztos munka vagy legalább a megélhetést biztosító tisztes jövedelem a rendkívül deregulált és alulfizetett munkaerőpiacon. De a nápolyi munkanélküliek harcaiban annak a jognak a követelése is szerepet játszik, hogy ne kérelmezőknek tekintsék őket, hanem olyan dolgozóknak, akiknek minden joguk megvan a munkához, és akik azt a kollektív sokaságot alkotják, amit a „munkásmozgalom” kifejezéssel jelölünk. Figyelmet kiváltó tiltakozó akciókkal és önmaguk nem szokványos képviselőivel a nápolyi munkanélkülieknek – legalábbis megmozdulásaik egyes szakaszaiban – sikerült kikényszeríteniük társadalmi státuszuk szimbolikus átértékelését és dolgozói identitásuk megerősítését annak ellenére, hogy éppenséggel munka „nélkül” vagy annak rendszertelen, „prekárius” formában élnek. Az elismerés, ami egy másfajta önképviselőben valósul meg, ahogy Nicola Negri megjegyzi, „elengedhetetlen eleme az elosztási akcióknak, miközben új szimbolikus kapcsolatokat generáló értéke is van”: olyan rituálé, amely az önszerveződő akciók hozadéka, és „nem tudna megvalósulni fentről lefelé (top-down) irányuló politikai gyakorlatokban” (Negri 2012: 144). De az elosztási egyenlőtlenségek csökkentése nem várható csak az elismerési formáktól, a törekvési képességeit a gyakorlatban megvalósítani tudó egyének elismerési lehetőségének kapcsolódnia kell elért eredményekhez, harcban kivívott

gazdasági előnyökhöz. Mivel „az elismerés dinamikája nem korlátozódik (...) az interperszonális tiszteletben tartás fogalmai szerinti szabadságviszonyokra, hanem azt is biztosítania kell, hogy a tényleges elismerés megjelenjen az adott társadalmi összefüggésekben rendelkezésre álló kulturális és materiális javak egyenlő elosztásában is” (Crespi 2013: 59).

Ezért hangsúlyozni kell a szervezett munkanélküliek mozgalmának a foglalkoztatás terén elért konkrét eredményeit. A harcoló munkanélküliek közül sokan lettek foglalkoztatottak, találtak munkahelyet, egyesek „stabilat és biztosat” (ahogy a mozgalom első jelszávaival skandálták), mások bizonytalanabb jellegűt, de legalább egy adott ideig tartót. Ez egy azok közül az elemek¹⁷ közül, amelyek megmagyarázzák, miként tudott vonzerőt gyakorolni és több mint negyven évig kitartani, folyamatosan új belépőkkel feltöltődni ez a mozgalom, ahogy ilyen vagy olyan módon a „régí” aktivisták elhelyezkedést találtak. Miként egyik interjúalanyunk megjegyezte, *„amikor a nápolyi munkanélküliek mozgalmáról beszélünk, megáll az idő”* (interjú, aktivita 4), kifejezve ezzel azt, hogy tartamában és folyamatosságában kevés ilyen találni a hasonló mozgalmakban. Ugyanakkor tagadhatatlan a nápolyi mozgalom bizonyos hanyatlása és lényeges torzulása, amit a társadalmi intézmények magatartása és egyes pártok kliensi gyakorlata idézett elő. Az ilyen torzulás elkerülésére – ahogy Enrico Pugliese írta – „szükség lett volna a munkásmozgalommal és szervezeteivel, valamint a baloldali pártokkal való másfajta kapcsolódásra, s emellett az intézményi partnerekkel való konfrontációk és alkuk során teljesen más tárgyalási képességre” (Pugliese 2011: 66).

Végül: a szervezett munkanélküliek mozgalmának ezzel az elemzésével arra törekedtünk, hogy ne veszítsük el a szereplőknek a gazdasági és politikai alávetettségéből szabadulni akaró erőfeszítéseit felmutató tapasztalatoknak a pozitív örökségét, és elkerüljünk két ellentétes és romboló olvasatot: azt, amelyik túlbecsüli a változtatási képességét, és a másikat, amely általánosítja a csak egyes esetekhez és adott időszakokhoz kötődő torzulásait.

Függelék

Az aktivistákkal és a megfigyelőkkel 2013. február és 2014. január között készültek az interjúk.

1. és 2. interjú: Szervezett munkanélküliek mozgalma, történelmi városközpont
3. interjú: Szervezett munkanélküliek mozgalma, Banchi Nuovi
4. interjú: Szervezett munkanélküliek mozgalma, Acerra
5. interjú: Vico Cinque Santi Bizottsága
6. és 7. interjú: Harc a munkáért mozgalom, keleti zóna, közhasznú munkások

¹⁷ Természetesen nem az egyetlen: nem lehet például figyelmen kívül hagyni, hogy a mozgalmat körül is udvarolták és fel is használták egyes helyi politikai és szakszervezeti erők ahhoz, hogy társadalmi vesztélyérzetet ébresszenek és elérjék a közkiadások növelését, valamint egyes szakaszokban még választói háttérként is.

8. interjú: Harcoló munkások szakszervezete
 9. interjú: Közhasznú munkások szerveződése

Fordította: Simonyi Ágnes

Irodalom

- Allodi, G. (1991): Disoccupati a Napoli. In *Rapporto sulla camorra*. Napoli: Unione Regionale PDS della Campania.
- Andriello, V. (1980): Uso e struttura dello spazio urbano e movimenti di massa. In Belli, A. (ed.): *Politiche territoriali e città meridionale*. Milano: F. Angeli.
- Appadurai, A. (2004): *The Capacity to Aspire: Culture and the Terms of Recognition*. In Vijayendra, R. – Walton, M. (eds.): *Culture and Public Action*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bagguley, P. (1992): Protest, Acquiescence and the Unemployed: A Comparative Analysis of the 1930s and 1980s. *The British Journal of Sociology*, (43), 3 Sept., 443–461.
- Baglioni, S. – Baumgarten, B. – Chabanet D. – Lahusen C. (2008): Transcending Marginalization: The Mobilization of the Unemployed in France, Germany and Italy in a Comparative Perspective. *Mobilization*, (13), 3, 325–335.
- Baglioni, S. (2012): The Mobilization of Unemployed in Italy: the Case of Naples. In Chabanet, D. – Bagguley, P. (1992): Protest, Acquiescence and the Unemployed: A Comparative Analysis of the 1930s and 1980s. *The British Journal of Sociology*, (43), 3 Sept., 443–461.
- Chabanet, D. (2008): When the Unemployed Challenge the European Union: The European Marches as Externalization of Protest. *Mobilization*, 3, 311–322.
- Chabanet, D. – Faniel J. (2012): Introduction: The Mobilization of the Unemployed in a Comparative Perspective. In Chabanet, D. – Faniel, J. (eds.): *The Mobilization of the Unemployed in Europe*. From Acquiescence to Protest? New York: Palgrave Macmillan, 1–27.
- Comitato Disoccupati Organizzati (1976): *O' lavoro – L'esperienza e la lotta dei Disoccupati Organizzati di Napoli*. Napoli: Edizione Cultura Operaia.
- Crespi, F. (2013): Esistenza-come-realtà. Contro il predominio dell'economia. Salerno: Orthotes.
- Corugno, P. – Pugliese, E. – Rebeggiani, E. (1990): Mercato del lavoro e occupazione nel secondo dopoguerra. In Macry, P. – Belli, A. (eds.): *Le regioni dall'Unità ad oggi. La Campania*. Torino: Einaudi, 1142–1185.
- della Porta, D. (2008): Protest on unemployment: Form and opportunities. *Mobilization*, 3, 279–296.

- Demazière, D. (2000): Les actions collectives de chômeurs, une reinvention du chômage. *Revue Projet*, n° 262, 27–36. <http://www.revue-projet.com/articles/2000-06-les-actions-collectives-de-chomeurs-une-reinvention-du-chomage>
- di Genova, M. (2008): *Il Movimento dei disoccupati organizzati a Napoli*. Storia e partecipazione femminile. Napoli: Regione Campania.
- Edwards B. – McCarthy, J. (2004): Resources and social movement mobilization. In Snow, D. – Soule, S. – Kriesi, H. (eds.): *The Blackwell companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell.
- Faniel, J. (2012): Trade Unions and the Unemployed: Towards a Dialectical Approach. *Interface: a journal about social movements*, 2, 130–157.
- Festa, F. A. (2003): L'alchimia ribelle napoletana. Materiali per una storia della città antagonista. In Cappelli, O. (ed.): *Potere e società a Napoli a cavallo del secolo. Omaggio a Percy Allum*. Napoli: Esi, 381–423.
- Gamson, W. – Schmidler, E. (1984): Organizing the poor. *Theory and Society*, 4, 567–584.
- Garraty, G. A. (1978): *Unemployment in History: Economic Thought and Public Policy*. New York: Harper & Row.
- Giugni, M. – Berclaz, M. (2003): *Political Opportunities for the Mobilisation of the Unemployed: Insights from Switzerland*. Paper for the 2nd ECPR Conference, section on 'Social Movements, Contentious Politics, and Social Exclusion'. Marburg, September 18–21.
- Habermas, J. (1998): Lotta di riconoscimento nello stato democratico di diritto. In Habermas, J. – Taylor, C.: *Multiculturalismo. Lotte per il riconoscimento*. Milano: Feltrinelli.
- Hobsbawn, E. J. (1980): La sinistra di fronte alle lotte dei poveri. *Inchiesta*, 4/5, 48–52.
- Hobsbawn, E. J. (1984): *Worlds of Labour. Further Studies in the History of Labour*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Honneth, A. (1992): *Kampf um Anerkennung*. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Jahoda, M. – Lazarsfeld P. F. – Zeisel H. (1933): *Die Arbeitslosen von Marienthal*. Ein soziographischer Versuch über die Wirkungen langdauernder Arbeitslosigkeit. Leipzig: Suhrkamp.
- Laino, G. (2001): Il cantiere dei Quartieri Spagnoli. *Territorio*, 19, 25–31.
- Lahusen, C. (2014): The Localism of Disruptive Actions: The Protests of Unemployed in Germany. In Chabanet, D. – Royall, F. (eds.): *From Silence to Protest – International Perspectives on Weakly Resourced Groups*. Farnham: Ashgate.
- Liguori, M. – Veneziano, S. (1982): *Disoccupati a Napoli*. Napoli: Editrice Sindacale Italiana.
- Lister, R. (2004): *Poverty*. Cambridge: Polity.

- Lodemel, I. – Trickey, H. (2001): 'An offer you can't refuse': workfare in international perspective. Bristol: Policy Press.
- Massa, S. – Raffa, M. (1999): Napoli: Il movimento dei disoccupati organizzati. *Nord e Sud*, No. 3.
- Negri, N. (2012): La protesta dei poveri. Note su Appadurai. In De Leonardis, O. – Deriu, M.: *Il futuro nel quotidiano*. Studi sociologici sulla capacità di aspirare. Milano: Egea, 133–146.
- Perry, M. (2000): Bread and Work: Social policy and the Experience of Unemployment, 1918–1939. London: Pluto.
- Pine, J. (2012): *The Art of Making do it in Naples*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Piven, F. F. – Cloward, R. A. (1979): *Poor People's Movement*. Why They Succeed, How They Fail. New York: Vintage Books.
- Pugliese, E. (2011): Proletariato urbano e lotte sociali a Napoli negli anni Settanta: i disoccupati organizzati. In Zaccaria, A. M (ed.): *La città*. Saggi in onore di Giovanni Persico. Napoli: Lavieri.
- Ramondino, F. (1977): *Napoli: i disoccupati organizzati*. I protagonisti raccontano. Milano: Feltrinelli.
- Revelli, M. (1995): Movimenti sociali e spazio politico. In *Storia dell'Italia Repubblicana*. Vol 2. La trasformazione dell'Italia. Sviluppo e squilibri. Torino: Einaudi, 385–476.
- Scholzman, K. L. – Verba, S. (1979): *Injury to Insult*. Unemployment, Class and Political Response. Cambridge: Harvard University Press.
- Schur, L. (2003): Employment and the Creation of an Active Citizenry. *British Journal of Industrial Relations*, 41, 751–771.
- Tarrow, S. (1994): *Power in Movement*. Social Movements, Collective Action and Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zorn, A. (2010): *The Welfare State we're in: Organizations of Unemployed in Paris and Berlin*. PhD thesis at European University Institute. Florence.